

УДК 657.3

*Лищенко О.Г.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і оподаткування,
Пасічник А.В.,
Запорізький національний технічний університет*

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ З МЕТОЮ ЇЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

Постановка проблеми. У сучасних нестабільних умовах ринкової економіки та цінової політики особливого значення набуває питання виявлення шляхів ефективного управління дебіторською заборгованістю. Уникнути появи дебіторської заборгованості майже неможливо, тому необхідно приділити увагу організації її обліку і аналізу, для запобігання виникненню безнадійної заборгованості. З метою всебічного розвитку та безперервного функціонування всіх сфер економіки підприємцям необхідно, для прийняття рішень, отримувати правдиву, неупереджену та достовірну інформацію про фінансовий стан підприємства, особливо про стан дебіторської заборгованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку теорії і практики бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, його організації, становлення контролю на підприємстві та аналізу призначені праці видатних вітчизняних учених-економістів: М. Т. Білика, Ф. Ф. Бутинця, Г. А. Велша, М. В. Кужельного, В. Г. Лінника, О. І. Лучкова, Н. В. Матиціна, В. Ф. Палія, Р. А. Слав'юка, Я. В. Соколова та інших. Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених у дослідженні означеної проблематики та високо оцінюючи їх внесок, варто все-таки зауважити, що на сьогодні проблеми вдосконалення організації обліку дебіторської

заборгованості та внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами не знайшли свого повного вирішення та залишаються актуальними.

Постановка завдання. Мета статті полягає в удосконаленні обліково-інформаційного забезпечення процесу реструктуризації дебіторської заборгованості та подальшого прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення будь-якої господарської операції підприємство повинно здійснити розрахунки з іншим підприємством. З метою забезпечення зростання прибутку суб'єкти господарювання використовують різноманітні механізми розширення клієнтської бази і збільшення обсягів реалізації, що у свою чергу призводить до зростання розміру дебіторської заборгованості. Із зростанням розміру дебіторської заборгованості виникає потреба управління нею. В підприємницькій діяльності некерована дебіторська заборгованість є однією з причин кризового стану. Одним із напрямів управління дебіторською заборгованістю, що сприятиме її зменшенню, має стати посилення контролю за нею.

Згідно із П(с)БО 10, дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [5].

Слід зазначити, що закордонні та вітчизняні вчені мають різний підхід до трактування терміну «дебіторська заборгованість». Тлумачення даного поняття різними науковцями надано в табл. 1.

На нашу думку, більшість наведених визначень є неповними, не розкривають сутність дебіторської заборгованості або розглядають тільки одну з її сторін, тому більш повним вважаємо таке тлумачення терміну «дебіторська заборгованість» – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату, яка має документальне підтвердження, строк оплати якої настав та відображена в балансі у складі оборотних активів [8].

Дебіторську заборгованість можна визначити як складову оборотного капіталу, суму боргів від юридичних і фізичних осіб, які належать підприємству. Таким чином, вона є одним із видів фінансових зобов'язань контрагентів по відношенню до підприємства.

Також, варто зазначити, що дебіторська заборгованість має негативний вплив на фінансовий стан підприємства:

–чим триваліший період погашення дебіторської заборгованості, тим менший дохід від капіталу, вкладеного в дебіторів. Це – наслідок основного принципу діяльності підприємства: капітал, вкладений в активи, повинен приносити прибуток, який за інших рівних умов тим вищий, чим вища оборотність;

–в умовах інфляції будь-яка відстрочка платежів автоматично приводить до зниження вартості реалізованих товарів, тобто грошові кошти, які повертаються боржниками, певною мірою знецінюються;

–дебіторська заборгованість є одним із видів активів підприємства, для фінансування якого необхідне відповідне джерело. Оскільки будь-які ресурси в ринковій економіці мають свою ціну, то підтримання певного рівня дебіторської заборгованості пов'язане з відповідними затратами [9].

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості

Автор	Визначення
Голов С.Ф. [4]	Дебіторська заборгованість - фінансовий актив, що є контрактним правом однієї сторони отримати гроші й узгоджується з відповідним зобов'язанням сплати іншої сторони.
Стоун Д., Хітчинг К. [10]	Дебіторська заборгованість - це сума боргів, які винні підприємству юридичні або фізичні особи та які виникли у результаті господарських взаємовідносин з ними.
Момот Т. [7]	Дебіторська заборгованість - безвідсоткова позика контрагентам.
Крайник О.П., Клепікова З.В. [6]	Дебіторська заборгованість - форма відстрочки платежу - відкритий кредит (неформальна або формальна угода, яка передбачає виконання послуг замовником або реалізації продукції покупцю з відстрочкою оплати за них. Такий кредит вважається безкоштовним та без чіткого визначення строку.
Белозерцев В. [2]	Дебіторська заборгованість - грошове вираження результату вимушеної або заздалегідь запланованої господарсько-економічної операції кредитного характеру з контрагентами (юридичними або фізичними особами), що мала місце у минулому та борг за неї може бути достовірно визначений, узгоджений з контрагентом та сплачений підприємству у майбутньому, а в поточний момент відображений у балансі підприємства як актив.
Кірейцев Г.Г. [11]	Дебіторська заборгованість - це складова оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг.

Джерело: узагальнено авторами на основі вказаних джерел

Головною причиною зростання дебіторської заборгованості є відсутність коштів на рахунках підприємств. З метою запобігання втрат і визнання підприємства неспроможним, кожен господарюючий суб'єкт повинен прагнути до якнайбільшого скорочення дебіторської заборгованості.

Але якщо з боку дебіторів починається уникання виконання своїх фінансових зобов'язань в повному обсязі та у встановлені терміни, це призводить до порушення розрахунково-платіжної дисципліни, сприяє уповільненню кругообігу грошових коштів, погіршенню фінансового стану підприємства-кредитора та неспроможності останнього відповідати за своїми фінансовими зобов'язаннями.

Для організації процесу управління дебіторською заборгованістю на підприємстві необхідно визначитися з її класифікацією. Згідно П(С)БО 10 в Україні є обов'язковим поділ дебіторської заборгованості на поточну та довгострокову, який залежить від нормального операційного циклу та терміну погашення заборгованості. Поточна дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу. Також дебіторську заборгованість поділяють на сумнівну та безнадійну залежно від платоспроможності дебіторів. Сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником. Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності [4].

Для підприємства ефективно управління дебіторською заборгованістю є важливим завданням, яке повинно бути спрямоване на оптимізацію загального її розміру, забезпечення своєчасної інкасації боргу, а також, при необхідності, на реструктуризацію дебіторської заборгованості.

У процесі управління дебіторською заборгованістю одним з головних етапів розглядають процес її реструктуризації. Необхідність реструктуризації дебіторської заборгованості може виникнути не лише у разі проведення внутрішньої фінансової санації підприємства-постачальника при загрозі банкрутства, але й при виявленні симптомів легкої кризи, пов'язаної із зниженням рівня абсолютної платоспроможності, виникненням постійної потреби у залученні додаткових позикових коштів для здійснення поточних платежів.

Хоча сьогодні термін «реструктуризація» став чи не найпопулярнішим в українському економічному лексиконі, необхідно надати роз'яснення щодо його застосування по відношенню до дебіторської заборгованості. Реструктуризація дебіторської заборгованості підприємства є складовою процесу реструктуризації активів і може розглядатись як сукупність заходів, спрямованих на підвищення рівня її ліквідності та прибутковості. Достатній рівень ліквідності дебіторської заборгованості характеризується можливістю своєчасної (у відповідності із строками кредитної угоди) або дострокової трансформації у грошову форму без значних фінансових втрат. Підвищення рівня прибутковості дебіторської заборгованості пов'язано із забезпеченням зростання доходів (збільшення обсягів реалізації, підвищення ціни реалізації, стягнення штрафних санкцій за несвоєчасні розрахунки) та зменшення відносних витрат по її обслуговуванню [1].

Процес реструктуризації відрізняється від політики управління дебіторською заборгованістю непостійністю, необов'язковістю, але чіткою цілеспрямованістю. Потреба у зміні структури та обсягу дебіторської заборгованості виникає у результаті виявлення негативних змін у поточній платоспроможності підприємства-постачальника. Прийняття рішення щодо ліквідації або реструктуризації відхиляється за фінансовим директором або власником підприємства. Чітка цілеспрямованість даного процесу пояснюється необхідністю обґрунтування ефективності форм та порядку проведення.

Реструктуризація дебіторської заборгованості може відбуватися в процесі ряду дій та етапів. Якщо розглядати заходи щодо підвищення її ліквідності, тоді доцільно застосовувати рефінансування дебіторської заборгованості. Рефінансування дебіторської заборгованості представляє собою систему фінансових операцій, які забезпечують прискорену трансформацію дебіторської заборгованості у грошові активи [3].

Серед основних форм рефінансування дебіторської заборгованості мають місце факторинг, форфейтинг та облік векселів. Особливу увагу слід приділити факторингу, оскільки на сьогоднішній день його найбільш часто застосовують підприємства в управлінні фінансово-господарською діяльністю.

Оцінка ризикованості досить важлива, вона є необхідною основою для реалізації методів рефінансування.

Рейтингова оцінка дебіторів має здійснюватись в наступній послідовності:

- 1) вибір дебітора для проведення оцінки;
- 2) інформаційне забезпечення процесу оцінки дебітора;
- 3) визначення загальної рейтингової оцінки дебітора;
- 4) присвоєння дебітору рівня надійності.

На першому етапі здійснюється вибір дебітора: за даними оборотно-сальдової відомості здійснюється відбір дебіторів, які прострочили платежі за рахунками.

На другому етапі здійснюється інформаційне забезпечення процесу оцінки дебітора за кількісними та якісними показниками.

Основні компоненти щодо розрахунку і оцінки кількісних показників дебітора на основі аналізу дебіторської заборгованості: термін прострочки погашення дебіторської заборгованості; частка у загальній сумі дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги.

Основними елементами аналізу якісних показників дебітора підприємства є: термін співпраці з дебітором; дотримання платіжної дисципліни; компетентність менеджменту дебітора; наявність угоди.

На третьому етапі визначається кінцева загальна рейтингова оцінка як сума значень рейтингових оцінок показників.

На четвертому етапі, виходячи із значення кінцевої рейтингової оцінки, дебітору присвоюється відповідна категорія надійності.

Оцінка ризику непогашення дебіторської заборгованості замовником має здійснюватись наступним чином (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтингова оцінка замовника

Показник	Умова	Бал
Термін співпраці покупця з підприємством	Більше 1 року	1
	До 1 року	2
	Одноразово	3
Випадки недотримання платіжної дисципліни	Немає	1
	Є	2
Термін прострочки платежу	До 30 днів	1
	31-60 днів	2
	61-90 днів	3
	91-120 днів	4
	Більше 120 днів	5
Частка у загальній сумі дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги	До 5%	1
	6-10%	2
	Більше 10%	3
Наявність застави, гарантій	Є	1
	Немає	2
Рівень професійної компетенції директорів	Бажання погасити позику (рефінансування)	1
	Некомпетентні	2

Джерело: розробка авторів

Таким чином, дебітори мають бути класифіковані за наступними групами:

- групи з великим ризиком (рейтинг ≥ 15 балів);
- групи з середнім ризиком (рейтинг від 9 до 15 балів);
- групи з незначним ризиком (рейтинг ≤ 9 балів).

Віднесення дебітора до групи ризику має стати підставою прийняття управлінського рішення щодо платоспроможності покупців. Для господарюючих суб'єктів яких віднесено до груп з середнім та великим ризиком необхідно жорстко визначити терміни платежу та штрафи або проценти за прострочення. Невиконання цієї вимоги майже автоматично призводить до прострочення, а таку ситуацію гірше виправити, ніж з самого початку не допустити її виникнення.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проблема обліку дебіторської заборгованості полягає в тому, щоб не допустити прострочення термінів платежу та доведення заборгованості до стану безнадійної. Запропонований алгоритм оцінки ризику непогашення дебіторської заборгованості дозволить скоротити розмір дебіторської заборгованості та покращити платоспроможність підприємства.

Бібліографічний список

- 1.Басюк Т.П. Реструктуризація дебіторської заборгованості підприємства / Т.П. Басюк // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 35-43.
- 2.Белозерцев В. Щодо товарного кредиту та дебіторської заборгованості на підприємстві / В. Белозерцев // Економіст. – 2009. – № 11. – С. 23-28.
- 3.Блащак Л.М. Шляхи до раціонального управління дебіторською заборгованістю / Л.М. Блащак // Науковий вісник «Львівської політехніки». – 2009. – № 1. – С. 157-159.
- 4.Голов С.Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарії : [практ. посіб.] / С.Ф. Голов, В.М. Костюшенко. – К. : Лібра, 2007. – 840 с.

5. Дебіторська заборгованість : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. № 237 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.
6. Крайник О.П. Фінансовий менеджмент : [навч. посіб.] / О.П. Крайник, З.В. Клепікова. – Львів : Державний Університет «Львівська політехніка»; Київ : Декор, 2001. – 260 с.
7. Момот Т. Управление дебиторской задолженностью предприятия / Т. Момот // Бизнес информ. – 2003. – № 11-12. – С. 97-99.
8. Пінчук Т.А. Організаційно-методичні проблеми обліку дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / Т.А. Пінчук, Т.В. Шрам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3453>.
9. Сорока Р.С. Реструктуризація заборгованості як елемент формування економічної безпеки підприємства / Р.С. Сорока, І.В. Брень, О.М. Колич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.2. – С. 288-298.
10. Стоун Д. Бухгалтерський учет и финансовый анализ / Д. Стоун, К. Хитчинг ; [пер. с англ. Ю.А. Огибин, Г.Ю. Огибин]. – М. : Сирин, 1998. – 302 с.
11. Фінансовий менеджмент / [За ред. проф. Г.Г. Кірейцева]. – К. : ЦУЛ, 2002. – 469 с.

References

1. Basiuk, T.P. (2004), "Restructuring account receivable enterprises", *Finansy Ukrainy*, no. 12, pp. 35-43.
2. Bielozersev, V. (2009), "Commercial credit and receivables the company", *Ekonomist*, no. 11, pp. 23-28.
3. Blashchak, L.M. (2009), "Ways to Sustainable Management of accounts receivable", *Naukovyi visnyk "Lvivskoi Politekhnyky"*, no. 1, pp. 157-159.
4. Holov, S.F. and Kostyushenko, V.M. (2007), *Bukhhalterskyi oblik za mizhnarodnymy standartamy: pryklady ta komentarii* [Accounting according to international standards: Examples and comments], Libra, Kyiv, Ukraine, 840 p.
5. *Debitorska zaborhovanist* [Accounts receivable], Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 10 [Regulation (Standard) 10], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (access date November 20, 2016).
6. Krainyk, O.P. and Klepikova, Z.V. (2001), *Finansovyi menedzhment* [Financial management], tutorial, Derzhavnyi universytet "Lvivska Politekhnyka", Decor, Kyiv, Ukraine, 260 p.
7. Momot, T. (2003), "Management of accounts receivable the company", *Biznes Inform*, no. 11-12, pp. 97-99.
8. Pinchuk, T.A. and Shram, T.V. "Organizational and methodological problems of accounting receivable management system enterprise", available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3453> (access date November 20, 2016).
9. Soroka, R.S., Bren, I.V. and Kolych, O.M. (2014), "Debt restructuring as part of the formation of economic security", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, Iss. 24.2, pp. 288-298.
10. Stoun, D. and Hitching, K. (1998), *Bukhhalterskiy uchet i finansovyy analiz* [Accounting and financial analysis], Translated by Ogibin, Yu.A. and Ogibin G.Yu., Sirin, Moscow, Russia, 302 p.
11. Kireitsev, H.H. (2002), *Finansovyi menedzhment* [Financial management], Tsentri uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 469 p.

Лищенко О.Г., Пасічник А.В. УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ З МЕТОЮ ЇЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

Мета полягає в удосконаленні обліково-інформаційного забезпечення процесу реструктуризації дебіторської заборгованості та подальшого прийняття управлінських рішень.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано такі методи: метод теоретичного узагальнення та порівняння, який став підґрунтям встановлення сутності реструктуризації, як одного з методів управління дебіторською заборгованістю; аналітико-монографічний метод використано при вивченні літературних джерел; логічний метод, методи індукції та дедукції, групування та узагальнення виступили основою доведення значимості формування обліково-інформаційного забезпечення в управлінні дебіторською заборгованістю; метод рейтингової оцінки використано при визначенні критеріїв оцінки ризику непогашення дебіторської заборгованості та побудові бальної системи оцінювання дебіторів.

Результати. Розглянуто різні підходи до визначення поняття «дебіторська заборгованість». Доведено вагомість та значимість формування обліково-інформаційного забезпечення процесу реструктуризації дебіторської заборгованості. Обґрунтовано потребу в рейтинговій оцінці дебіторів.

Наукова новизна. Розроблено практичні рекомендації щодо формування обліково-інформаційного забезпечення, необхідного в процесі реструктуризації дебіторської заборгованості, а також розробки системи рейтингової оцінки дебіторів за ступенем ризику непогашення ними боргових зобов'язань.

Практична значущість. Поширення на практиці обґрунтованих рекомендацій щодо рейтингової оцінки дебіторів за ступенем ризику непогашення ними боргових зобов'язань сприятиме підвищенню рівня забезпеченості погашення дебіторської заборгованості та формуванню належного обліково-інформаційного забезпечення її реструктуризації та подальшого прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, обліково-інформаційне забезпечення, покупці та замовники, рейтингова оцінка дебіторів, реструктуризація дебіторської заборгованості.

Lyshchenko O.H., Pasichnyk A.V. IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND INFORMATION SUPPORT FOR THE PROCESS OF MANAGEMENT OF ACCOUNTS RECEIVABLE FOR THE PURPOSE OF ITS RESTRUCTURING

Purpose is to improve accounting and information support of restructuring receivables and subsequent management decisions.

Methodology of research. The study used the following methods: the method of theoretical generalizations and comparisons become the foundation establish the nature of restructuring as a method of managing accounts receivable; analytical and monographic method used in the study of literature; the logical method, methods of induction and deduction, grouping and summarizing of significance were the basis of proof of the formation of accounting and information management software in accounts receivable; the method of rating criteria used in determining the risk assessment of non-trade receivables and construction point scoring debtors.

Findings. It was considered different approaches to the definition of "receivables". It was proved the significance and importance of the formation of accounting and information support of restructuring receivables. It was justified the need for rating assessment debtors.

Originality. It was developed practical recommendations for the formation of accounting and information support necessary restructuring of receivables, as well as the development of rating systems for risk debtors default on their debt.

Practical value. The spread in practice grounded recommendations regarding the rating of debtors at risk of default on their debt level will increase the availability of collection of receivables and the formation of proper accounting and information support for restructuring and subsequent management decisions.

Key words: accounts receivable, accounting and information security buyers and customers, grade debtors, restructuring receivables.

Лыщенко Е.Г., Пасечник А.В. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТНО-ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОЦЕССА УПРАВЛЕНИЯ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ С ЦЕЛЬЮ ЕЁ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ

Цель состоит в усовершенствовании учетно-информационного обеспечения процесса реструктуризации дебиторской задолженности и дальнейшего принятия управленческих решений.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: метод теоретического обобщения и сравнения, который стал основой рассмотрения сущности реструктуризации, как одного из методов управления дебиторской задолженностью; аналитико-монографический метод использован при изучении литературных источников; логический метод, методы индукции и дедукции, группирования и обобщения выступили основой доказательства значимости формирования учетно-информационного обеспечения в управлении дебиторской задолженностью; метод рейтинговой оценки использован при определении критериев оценки риска дебиторской задолженности на построении бальной системы оценивания дебиторов.

Результаты. Рассмотрены различные подходы к определению понятия «дебиторская задолженность». Доказана важность и значимость формирования учетно-информационного обеспечения процесса реструктуризации дебиторской задолженности. Обоснована потребность в рейтинговой оценке дебиторов.

Научная новизна. Разработаны практические рекомендации по формированию учетно-информационного обеспечения, необходимого в процессе реструктуризации дебиторской задолженности, а также разработке системы рейтинговой оценки дебиторов по степени риска непогашения ими долговых обязательств.

Практическая значимость. Распространение на практике обоснованных практических рекомендаций по рейтинговой оценке дебиторов по степени риска непогашения ими долговых обязательств будет способствовать повышению уровня обеспеченности погашения дебиторской задолженности и формированию должного учетно-информационного обеспечения её реструктуризации и дальнейшего принятия управленческих решений.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, учетно-информационное обеспечение, покупатели и заказчики, рейтинговая оценка дебиторов, реструктуризация дебиторской задолженности.